

Κεφάλαιο 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΟ

Η Συνθήκη των Βερσαλλιών υπογράφηκε στη Γαλλία τον Ιούνιο του 1919. Έκτοτε, πολλοί Γερμανοί σοκαρίστηκαν και οργίστηκαν όταν διάβασαν τους όρους της Συνθήκης, η οποία αποστερούσε τη Γερμανία από οποιαδήποτε αξιολογη στρατιωτική ισχύ, εξαιτίας της ήττας της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Bessel, 2004). Επιπλέον, η Γερμανία έπρεπε να αποδεχτεί την πλήρη ευθύνη για την έναρξη του πολέμου, να πληρώσει βαριές πολεμικές αποζημιώσεις και να απωλέσει το 13% περίπου της επικράτειάς της. Ύστερα από μια βραχύβια επαναστατική έξαρση (που συνοδεύτηκε από την αιματηρή καταστολή των κομμουνιστικών εξεγέρσεων), το 1919 εγκρίθηκε από την Εθνική Συνέλευση το Σύνταγμα της Γερμανικής Δημοκρατίας που κατέληξε στην ανακήρυξη του δημοκρατικού καθεστώτος της Βαϊμάρης (Bessel, 2004). Αυτή η εξέλιξη ήταν καινοφανής για τους Γερμανούς αντι-

προσώπους, οι οποίοι –ενδεχομένως από φόβο για το άγνωστο– συναίνεσαν να περιληφθεί στον Καταστατικό Χάρτη της χώρας το πολυθρύλητο άρθρο 48. Το άρθρο αυτό έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση (σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης για το κράτος) να διοικεί με προεδρικά διατάγματα και να αναστέλλει βασικά δικαιώματα και συνταγματικές προσαυσίες των ατόμων, χωρίς την κοινοβουλευτική συναίνεση. Το άρθρο αυτό έπαιξε κρίσιμο ρόλο αργότερα στην επικράτηση του ναζισμού. Εξαιτίας του πληθωρισμού και προκειμένου να χρηματοδοτήσει την τετραετή συμμετοχή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η γερμανική κυβέρνηση είχε υποχρεωθεί να πουλήσει ομόλογα. Μετά τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, η κυβέρνηση της Βαϊμάρης τύπωσε πληθωριστικό χαρτονόμισμα για να πληρώσει τους ομολογιούχους και να καταβάλει μέρος των πολεμικών αποζημιώσεων. Αυτά και άλλα μέτρα ενεργοποίησαν ένα καταστροφικό πληθωριστικό κύμα, που έφτασε στην κορύφωσή του το 1923. Το 1929, ύστερα από μια σύντομη περίοδο σταθερότητας, η χρηματιστηριακή αγορά των ΗΠΑ κατέρρευσε και η παγκόσμια οικονομική κρίση που ακολούθησε υποχρέωσε τις γερμανικές τράπεζες να κλείσουν, ενώ η ανεργία εκτοξεύτηκε (Bessel, 2004). Ο Αδόλφος Χίτλερ, ο οποίος ήταν έγκλειστος στη φυλακή Λάντσμπεργκ από το 1924, μετά την αποτυχημένη απόπειρά του να καταλάβει την εξουσία το 1923 και τη δίκη του για εσχάτη προδοσία, αξιοποίησε τον χρόνο της φυλάκισής του για να αποτυπώσει τις πολιτικές του ιδέες στο βιβλίο *Ο Αγών μου*.

Τελικά, ύστερα από μια περίοδο πολιτικής αστάθειας και διαδοχικών εκλογικών αναμετρήσεων, ο πρόεδρος Χίντεμπουργκ διόρισε τον Χίτλερ καγκελάριο τον Ιανουάριο του 1933. Οι γερμανικές εθνικιστικές ελίτ χρειάζονταν τη λαϊ-

κή υποστήριξη, που μπορούσαν να κινητοποιήσουν οι ναζί, προκειμένου να συγκροτήσουν μια λειτουργική διακυβέρνηση και, μέσω αυτής, να ελέγχουν καλύτερα τον Χίτλερ (ή τουλάχιστον έτσι πίστευαν) στο πλαίσιο μιας κυβερνητικής συμμαχίας. Ως αποτέλεσμα αυτής της επιλογής, οι ναζί απέκτησαν τον έλεγχο του γερμανικού κράτους. Στις 27 Φεβρουαρίου 1933, πυρπολήθηκε το κτίριο του Ράιχσταγκ στο Βερολίνο. Ένας μοναχικός εμπρηστής φέρεται να έβαλε τη φωτιά στο κτίριο του Γερμανικού Κοινοβουλίου μόλις έναν μήνα μετά την αναρρίχηση των ναζί στην κυβέρνηση. Οι ναζί και άλλοι εθνικιστές ζήτησαν από τον πρόεδρο την εφαρμογή της νομοθεσίας περί εκτάκτου ανάγκης, ενώ παράλληλα υποδαυλίζαν τους φόβους του πλήθους, ισχυριζόμενοι ότι ο εμπρησμός σηματοδοτούσε την έναρξη μιας κομμουνιστικής εξέγερσης, καθώς οι μνήμες από τις μπολσεβικικού τύπου εξεγέρσεις του 1918 παρέμεναν ακόμη νωπές. Με αυτά τα επιχειρήματα ο Γερμανός πρόεδρος ενεργοποίησε το άρθρο 48. Αμέσως, η εθνικοσοσιαλιστική κυβέρνηση εξέδωσε το Διάταγμα του εμπρησμού του Ράιχσταγκ, με το οποίο ανεστάλησαν όλα τα βασικά πολιτικά δικαιώματα και οι συνταγματικές προστασίες, παρέχοντας έτσι τη νομική βάση για αυθαίρετες αστυνομικές ενέργειες και για τον περιορισμό της πρόσβασης σε εναλλακτικές πηγές πληροφόρησης. Η γερμανική αστυνομία και οι ναζιστικές παραστρατιωτικές ομάδες στοχοποίησαν, τρομοκράτησαν και φυλάκισαν τους πολιτικούς τους αντιπάλους. Η πολιτική της βίας στις αρχές του 1933 στράφηκε κυρίως εναντίον των οργανώσεων της Αριστεράς (κόμματα, συνδικάτα κ.ά.), παραμελώντας ακόμα και τους Εβραίους, που έγιναν για λίγο δευτερεύοντες στόχοι του καθεστώτος (Bessel, 2004). Μερικές προσπάθειες των

γερμανικών συνδικάτων να προωθήσουν τη στήριξη μιας κυβερνητικής συμμαχίας, η οποία θα εφαρμόζε ένα συμφωνημένο διασταλτικό οικονομικό πρόγραμμα για να αντιμετωπιστεί η ανεργία και το κρατικό χρέος, δεν ευοδώθηκαν εγκαίρως (Liebig, 1997).

Μετά το 1918, οι εργάτες ένιωθαν έντονη απογοήτευση εξαιτίας των συνεχών πολιτικών υποχωρήσεων και μιας ηγεσίας που είχε απωλέσει την πρωτοβουλία των κινήσεων, ενώ στον πληθυσμό επικρατούσε ένα αίσθημα ατομικής αδυναμίας και μηδαμινότητας (Fromm, 2017: 249). Ο ναζισμός ενίσχυσε ψυχολογικά τα κατώτερα μικροαστικά στρώματα της μεσαίας τάξης. Τα γερμανικά μεσαία στρώματα ήταν εγκλωβισμένα ανάμεσα σε δύο μέτωπα: ο ξεσηκωμός τους εναντίον των παραδοσιακών αριστοκρατικών και γραφειοκρατικών ελίτ συναντήθηκε με τον φόβο τους για τις δυναμικές ανερχόμενες μάζες των εργατών και την ηγεσία τους (Ελίας, 2023: 73).

Τα μέλη της μικροαστικής τάξης, χάρη στη ναζιστική γραφειοκρατική παρέμβαση, κατάφεραν να πάρουν τις λίγες δουλειές των Εβραίων και των άλλων πολιτικών εχθρών του ναζισμού. Επί της ουσίας, δεν είχαν περισσότερο άρτο, είχαν όμως θεάματα (Fromm, 2017: 252).

Κυρίαρχη γραμμή του ναζισμού ήταν ο ριζοσπαστικός ομορτισμός (Fromm, 2017: 251). Σε ένα ρεσιτάλ καλοσχεδιασμένης προπαγάνδας, η πρώτη κυβέρνηση του Χίτλερ ορκίστηκε ένστολη ενώπιον του προέδρου Χίντεμπουργκ στην Εκκλησία της Πρωσικής Φρουράς του Πότσνταμ, δείχνοντας έτσι ότι ο Χίτλερ από αρχηγός ενός ακραίου κόμματος εμφανιζόταν πλέον ως ένας *statesman* στα μάτια των συντηρητικών Γερμανών. Επιπλέον, η ρητορική που νομιμοποίησε και

καλλιέργησε ο εθνικοσοσιαλισμός, επικροτούσε έντονα την πολιτική του ρεβανσισμού κατά των τετελεσμένων του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ως κυρίαρχη στρατηγική στη Γερμανία (Bessel, 2004). Με διάφορα κυβερνητικά διατάγματα οι ναζί επέβαλαν περιορισμούς στην ελευθερία του Τύπου, στις καλές τέχνες, στη λογοτεχνία και στο θέατρο. Πολλοί Γερμανοί πρόθυμα αποδέχτηκαν και υποστήριξαν ενεργά αυτά τα μέτρα προς όφελος της τάξης και της ασφάλειας. Η προπαγάνδα δεξιάς πολιτικής προέλευσης και οι διαδηλώσεις που πόνηταν στον φόβο του κομμουνισμού και της θρυλούμενης επανάστασης των οπαδών του, η οποία θα συνιστούσε εξάπλωση του σοβιετικού μοντέλου, έφεραν αποτελέσματα.

Η ναζιστική εξουσία ενέταξε σχεδόν υποχρεωτικά τους Γερμανούς εργάτες στο Γερμανικό Μέτωπο Εργασίας (DAF) και άσκησε στοχευμένη πολιτική στους χώρους παραγωγής. Η μεγάλη πλειονότητα των Γερμανών εργαζομένων στο Γ΄ Ράιχ ενέτεινε την απομόνωσή της. Η εξατομίκευση της επίτευξης των παραγωγικών στόχων σε συνδυασμό με την απομόνωση παρείχαν ένα ασφαλές έδαφος, πάνω στο οποίο οι δυνάμεις και οι ικανότητες του ατόμου μπορούσαν να τεθούν στην υπηρεσία του καθεστώτος (Marcuse, 1998: 69-70).

Όπως υποστήριζε ο Μαρκούζε, για τον εθνικοσοσιαλισμό το πολυτιμότερο αγαθό του λαού ήταν η εργατική δύναμη, καθώς το μεγαλείο και η ισχύς του έθνους βασιζόνταν σε αυτήν. Η διατήρηση και η αύξησή της ήταν το πρωταρχικό καθήκον του εθνικοσοσιαλιστικού κινήματος και υψηλή προτεραιότητα για τις γερμανικές επιχειρήσεις, η ύπαρξη και η αποτελεσματικότητα των οποίων καθορίζονταν από το μέγεθος της εργατικής δύναμης και τον βαθμό της εργασιακής ικανότητας. Οι ναζί αρνούνταν τον δυισμό εργασίας και ανα-

ψυχής, τον οποίο θεωρούσαν χαρακτηριστικό της παλιάς φιλελεύθερης καπιταλιστικής τάξης (Marcuse, 1998: 81).

Ορισμένοι συνδικαλιστικοί ηγέτες ενθάρρυναν την αντίσταση κατά των ναζί, αλλά αυτό ήταν δύσκολο να συμβεί λόγω της επιτήρησης και της καταπίεσης από την Γκεστάπο. Μολονότι ο ακριβής αριθμός των συνδικαλιστικών στελεχών που διώχθηκαν, φυλακίστηκαν, υπέστησαν κακομεταχείριση, οδηγήθηκαν στην ανεργία, υπέστησαν αστυνομικές διώξεις ή εκτελέστηκαν δεν είναι γνωστός με ακρίβεια, εκτιμάται πως πρόκειται για χιλιάδες (National Educational Union, 2019). Παρ' όλα αυτά, το διεθνές εργατικό κίνημα επιχείρησε να εναντιωθεί στον ναζισμό και η συνδικαλιστική αντιπροσωπεία απέτρεψε με επιτυχία τη συμμετοχή του Ρόμπερτ Λάι, αρχηγού του Γερμανικού Μετώπου Εργασίας, στις συνδιασκέψεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας ως εκπροσώπου των Γερμανών εργατών (Zimmermann, 2014).

Τα πρώτα συμπεράσματα στα οποία συμφωνούν αρκετοί ιστορικοί είναι πως: α) Ο Χίτλερ ουσιαστικά δεν κατέλαβε την εξουσία· του παραδόθηκαν τα ηνία της, β) το 1933 η εξουσία πέρασε στα χέρια ανθρώπων εκτός των κατεστημένων πολιτικών ελίτ, οι οποίοι αρνούνταν να αναγνωρίσουν τους κανονιστικούς περιορισμούς που ήταν ουσιώδεις για μια πολιτισμένη συμπεριφορά, επιτρέποντας σε μια τρομακτική ιδεολογία να μετατραπεί σε ζοφερή πραγματικότητα (Bessel, 2004).

1.2 Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

Η ιδεολογία των ναζί προέκυψε ως ένα μείγμα φυλετικού αντισημιτισμού και κοινωνικού δαρβινισμού. Ο φυλετικός αντισημιτισμός σχηματοποιήθηκε κυρίως μέσα από έργα